

Napoleon egy alkalommal megkérdezte külügyminiszterét: „Monsieur de Talleyrand, mit csinált, hogy ennyire meggazdagodott?” — „Felség, roppant egyszerű volt: a Brumaire 18-át megelőző napon államkötvényeket vásároltam és másnap eladtam őket” — hangzott a hízelgő, ravasz és kitérő válasz.

Az 1960-as években egy barátommal bekopogtattunk a volt Pázmány Péter Tudományegyetem agg professzorához, és nagy tisztelettel megkértük, hogy segítsen egy problémánk megoldásában. Előadtuk kérésünket: tudunk egy cikkről, tudjuk, hogy ki írta, de nem tudjuk hol jelent meg, melyik lapban, melyik évben. (Akkor éppen világmegváltó éveinket tapostuk, felkerestük a legnagyobb budapesti nagykönyvtárak tájékoztatói osztályait, ahol akkor még szívesen foglalkoztak minden kérdéssel — igaz, nem volt még ennyi vetélkedő —, de kérdéseinkre pontos választ sehol sem kaptunk.)

Ekkor a prof rövid töprengés után bevezetett minket egy szobába, ahol szinte csak dobozok voltak. Eltűnt a dobozok között. Nem telt bele két perc, amikor némi morgást és csoszogást hallottunk és előtűnk állt kezében egy barna papírlappal: „Itt van uraim!” — mondta.

Mi akkor úgy éreztük, hogy egy varázslat szemtanúi vagyunk. Álltunk és hallgattunk. Szólni sem tudtunk. Aztán nyöszörögve mondtuk, „hogyan találunk szavakat és azt sem tudjuk, hogy hogyan hálálhatjuk meg...” — szóval valami ilyesfélét. „Nem olyan nehéz úgy ez uraim, 20 forint az ára!”

Pár év múlva meghalt a professzor. Eltemették. Életművét, a dobozokban levő cédulaanyagot — mai divatos szóval: a „memóriatárat” — a Magyar Tudományos Akadémia valamelyik pincéjébe szállították, ahol az más hagyatékokkal együtt vár a feltámadásra.

GONDOLATOK AZ INFORMÁCIÓGAZDÁLKODÁSRÓL

(néhány vállalati műszaki könyvtár információgazdálkodásának,
valamint a meglévő információszolgáltatások kihasználtságának tükrében)

Alkonyi István

KG-INFORMATIK

1. Az információ jellegéről

A két esemény a múltban történt. Talán magát a szót sem ismerték olyan sokan: információ. Napjaink társadalmának sokkal inkább sarkalatos témája az információ, mint a régebbi koroknak. Ma komoly gazdasági problémákat vet fel az információk megszervezése, hasznosítása: az információgazdálkodás.

Az információ klasszikus értelemben hírt, értesülést, tájékoztatást, felvilágosítást jelent. A szó jelentése a modern értelmezés szerint — ahogy a szakirodalomban egyre többször szerepel — *áru* (HÉBERGER KÁROLY), *összetevő, alkotó elem* (ZSIDAI JÓZSEF). Olyan áru,

amely nem tartozik a tartós fogyasztási cikkek sorába (már ami a természet- és műszaki tudományokat illeti), „szavatossági idejük” hamar lejár. Ennek az árunak az értéke fordítottan arányos az értékesítés idejével (ami viszont a rengeteg előírás miatt egyre növekszik). Miután ebben a logikai kapcsolatban az áru értékének szempontjából az *időtartam* szerepe meghatározó jelentőségű, következőképpen minden „információ-értékesítő” messzemenően törekszik arra, hogy — mind a vétel, mind az eladás során — a két folyamat a lehető legrövidebb idő alatt menjen végbe. Ebből pedig az idő

oly mértékű felgyorsulása következett, amelyet már csak a gép képes létrehozni és követni.

Az információkereskedelemben a *gazdálkodás* minden szinten más és más értelmet hordoz. (A közgazdasági értelmezés szerint gazdálkodni annyi, mint a termelőerőket és eszközöket helyesen felhasználni, a javak elosztását és fogyasztását megszervezni.) Információgazdálkodás alatt (függetlenül attól, hogy eladók vagy vevők vagyunk) érthetjük azt, hogy

a szükséges információkat kitől, mikor, hogyan és mennyiért szerezzük meg;

kinek, mikor, hogyan és mennyiért adjuk el;

a megszerzett információkat hogyan hasznosítjuk, azaz az információkért adott pénz az általunk gyártott ipari termékek fejlesztése során milyen mértékben térül meg.

Talleyrand, aki mindenkit eladott, aki őt megvette, és minden információt – súlyos összegekért – a kellő időben továbbított, kitűnő információs hálózatot épített ki, miközben a fentiekkel szellemi és gyakorlati szempontok tekintetében egyaránt virtuóz módon tisztában is volt.

Az elmondottak a könyvtári tájékoztatás területén új követelményeket állítottak fel. Napjainkban is ezeknek a követelményeknek kell megfelelnünk. Akkor, amikor még – és már – együtt élünk a manuális vagy klasszikus formákkal ugyanúgy, mint a jövőt képviselő számítógépekkel.

2. A közelmúlt

2.1 Információgazdálkodásunk 1968–1978 között

Vizsgálódásainkat az új gazdasági mechanizmus bevezetésével kezdjük. Az új gazdasági mechanizmus vállalati önállóságot teremtett. A sok, addig államilag dotált vállalat, ha továbbra is létezni kívánt, arra kényszerült, hogy termékeivel piacképes maradjon. Ahhoz, hogy piacképes maradjon, termékeit a kor színvonalának megfelelően kellett kialakítania. Ez pedig fokozottabb, jobb információgazdálkodásra készítette vállalatainkat. A vállalatok információik zömét a műszaki könyvtáraikon keresztül szerezték be, illetve ott alakítottak ki információs bázist.

Vállalati szinten műszaki könyvtárainknál az elmúlt tíz év alatt három könyvtártípus kialakulása figyelhető meg:

I. típus

Az a vállalat, amely főképpen gyáregységként működik, nem hozott létre jelentős műszaki könyvtárat. Állományába a legszükségesebb dokumentumokat szereztte be, önálló szakképesítéssel rendelkező könyvtárost soha nem foglalkoztatott. A könyvtárosi munkakört megbízásos alapon, általában valamelyik adminisztrátor látja el. Olvasóteremmel, katalógussal nem rendelkezik.

Évi állománygyarapítási összege 5000–20 000 Ft, állománya 500–1200 könyvtári egység.

II. típus

Az a vállalat, amely önálló szakképzett műszaki könyvtárost foglalkoztat. Erre az egyetlen könyvtárosa viszont annyi terhelést tesz, amennyi kettőnek is elég volna. Legtöbbször az ő gondja a könyvek, szakfolyóiratok beszerzése mellett a szabványok, fordítások gyors beszerzése és a szakszervezeti könyvtár kezelése is. Ez a vállalat igénybe veszi a nagy tájékoztatási központok szolgáltatásait. Az állományt legalább két fajta katalógus tárja fel. Az olvasóterem sokszor a könyvtáros szobájával egyazon helyiség. Az állomány gyarapítására fordított összeg évente 400 ezer–1 millió Ft (ebben az összegben sokszor még az ünnepi dekorációk költségei is benne értendők). Az állomány nagysága 2000–12 000 könyvtári egység.

III. típus

Ehhez a típushoz az egyes nagyvállalatok és a kutató intézetek műszaki könyvtárai tartoznak. A nagyvállalatok – sokszor több gyáregységgel is rendelkezvén – a vállalat központjában létrehozták a vállalati központi műszaki könyvtárat, könyvtári, dokumentációs és fordítói stb. kapacitással. A központi könyvtár és az egyes gyáregységek között belső, szakmai információs hálózatot létesítettek. A könyvtári munkákat ellátó (a fordítókat, dokumentátorokat, szabványügyi szakembert stb. is ideértve) dolgozók létszáma 10–20 fő. Az állományt legalább 5 katalógus tárja fel, nem ritka a lyukkártyás feltárás sem. A könyvtár területén külön olvasóterem, vagy olvasó-rész található, leolvasó- és gyorsmásoló berendezésekkel. Az állomány gyarapítására fordított összeg évente 1–12 millió Ft.

Az elmondottakhoz csak annyit fűznék hozzá, hogy mindhárom kategória esetében óvakodjunk a merev határok megvonásától.

Ez történt vállalati szinten. Az *országos szintet* nézve: szükségessé vált az *Országos Szakmai Információs Rendszer (OSZIR)* megszervezése. Az elképzelések szerint ez a rendszer, mint központi magyar információs rendszer, kapcsolódott volna a KGST-országok központi információs rendszeréhez, a NTMIR-hez (Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszer).

A központi nagy tájékoztatási intézmények önálló gazdálkodású intézménnyé váltak. Ezekre az intézményekre három suly is nehezedett:

- a korszerű és megfelelő új szolgáltatások megtalálása,
- a vállalatok információéhségének gyors és selektív kielégítése (kurrens és retrospektív vonatkozás),
- önmaguk megélhetésének biztosítása.

Első fecskékként, a hetvenes évek első felében elkészültek az első számítógéppel előállított gyorsindexek és szaktezauruszok (KG–INFORMATIK). Ugyanakkor az információ szolgáltatása területén több minőségi változás is történt. Ezek a következők voltak:

- a szakdokumentáció árai rohamosan emelkedtek (belső és külföldi könyv és folyóirat, kongresszusi anyagok),
- a számítógépes szolgáltatások árai a korábbi szolgáltatásokat többszörösen meghaladták,
- az információk időben való megszerzése kinőtte az állománygyarapításra biztosított kereteket,
- súlyos gazdasági és gazdálkodási kérdéssé vált a megfelelő anyagi (nem kis mértékben devizagazdálkodási probléma) keretek biztosítása,
- lehetetlenné vált az információözőnben eligazodni, vagyis a szakirodalomban addig állandóan emlegetett divatos kifejezés, az *információrobbanás* most anyagi- és pszichikailag egyaránt érezhető valósággá vált.

2.2 Az információrobbanásról

A szakirodalom bőségesen foglalkozik az információrobbanással (FISCHER HERBERT, LÁZÁR PÉTER, HÉBERGER KÁROLY), most csupán az információrobbanás egy másféle vonatkozásáról szeretnénk néhány gondolatot közölni. Ha száz vagy százhusz évvel ezelőtt valaki írt egy könyvet vagy cikket, arról így vagy úgy hosszú ideig beszéltek. Ma már közel sincs így, különösen a cikkek felejtődnek el hamar. Középiskolában még mennyire boldogok voltunk a harmadik végén amikor osztályfőnökünk kijelentette: „Uraim, Önök most éppen annyit tudnak, mint Galilei!” Természetesen, ettől kezdve mindenki Galileinek hitte magát, bizonyára majdnem egészen addig, amíg – kikerülve az egyetemről – észre kellett vennie, hogy megjelenő írásait senki sem veszi észre. Hatalmas fejtegetéseit – amelyek jók és lendületesek – alig méltányolják, szövegestől és íróstól elvesznek az információk tömegében. A bibliográfiákban mindebből már csak a szerzők neve és a cikkek címe marad fenn.

Ami itt leírtam, az nem egy fiatal, harmincon aluli vagy körüli szakember panasza vidéken vagy a fővárosban. Azért tettem róla említést, mert az információrobbanásnak van egy ilyen hatása is. Azt hiszem, a felgyorsult világ egyik ellentmondása éppen az, hogy felgyorsulásában megtartotta a régi világkép kitűnő eredményeket ugyancsak lassan produkáló sajátosságát. A fiatalság pedig – sajnos – olyan természetű betegség, ami évről-évre gyógyul.

3. A jelen

PLATON *Állam* c. művében az állam hanyatlását morális tételekkel támasztotta alá. R. C. SWANZ a mai világra ezt a következőképpen fogalmazta meg:

„Egy társadalom sem haladhat egy bizonyos ponton túl, ha feljegyzett kollektív emlékezetéhez nincs hatékony elérési lehetősége, és fordítva, az a fejlett társadalom, amely elveszíti az ellenőrzést feljegyzései felett, hanyatlásnak indul.”

Ezt a gondolatot SZÁNTÓ PÉTER cikkének kitűnő mottójául választotta, én pedig csak annyit fűznék hozzá, hogy ez az egyénre is igaz – mindenfajta értelemben.

3.1 Információgazdálkodásról napjainkban, az információk kihasználtságáról

Tehát, hogy bármilyen hanyatlásnak gátat vessünk, cselekednünk kellett. Cselekedtünk is. Ki-ki a maga módján.

Láttuk, hogy információgazdálkodásunkra az új gazdasági mechanizmus gyakorolt döntő hatást, amelynek egyik következménye a magyar információs munka gépesítése volt. Az információs munka gépesítése *nagyon költséges, de szükséges*. Leginkább az úrkutatáshoz lehetne hasonlítani. Nagy a befektetés, de nagy a haszon is. Ha mindehhez hozzászámítjuk az információ legnagyobb „rizikófaktorát”, az időt, akkor igen jelentős a megtakarítás. Az idő pedig nemcsak pénz, hanem tulajdonságai is hasonlatosak a pénzhez. Egyrészt hamar elfolyik, másrészt ami elfolyt, soha vissza nem térül. Következésképpen a megtakarított idő ugyanúgy kamatozik, mint a pénz. S ez a kamat mindenképpen *a magyar népgazdaság haszna*.

Az információgépesítés területén megtörténtek az első lépések. Most vegyük azt vizsgálat alá, hogy mennyire használtuk ki ezeket a lehetőségeket, és mennyire tudnánk kihasználni őket.

Korábban említést tettünk a vállalatoknál kialakult három információgazdálkodási típusról. Most térjünk vissza a III. típushoz, amely gyáregységeihez kiépített egy belső szakmai információs hálózatot.

Az a tény, hogy az OSZIR kiépítése késlekedett, a világviszonylatban is elismert, méltán kitűnő eredményekkel és piaci sikerekkel dicsekvő nagy magyar vállalatokat arra készítette, hogy *saját belső információs hálózatot hozzanak létre*. Ez a típus a legtöbb helyen a régi klasszikus manuális munkával képes még biztosítani a megfelelő információgazdálkodást, azaz az információáramlást, illetve áramoltatást. Néhány ilyen típusú könyvtárban talákoztam Minigraph-al (katalóguscédulaszorosító gép) is, amelyhez forgalmazó híján képtelen hozzájutni a magyar könyvtárak zöme. (El kellene vinnünk már ezt a gépet egy *Gyártó kerestetik* c. kiállításra.)

Annak, hogy a manuális információs szolgálatok jól működjenek, csupán két titka van. Az egyik – s ez sajnos nem tartozik nemzeti erőnyeink közé – a *jó szervezethez*, a másik – szintén nem elhanyagolható szempont – az *érdeklődés* (erkölcsi és anyagi vonatkozás). Mindezek után némi túlzással azt mondhatjuk, hogy ahány magyar vállalat, annyi információgazdálkodási változat, annyi féle információs rendszer.

A túlzás pedig abban a tényben található meg, hogy – sajnos – *sok vállalatnál semmiféle rendszer nincs*,

mondjuk ki bátran: nincs igény az információra, a gépi információra legkevésbé.

Miből következik az információigénytelenség? A következőkből:

az információ – ami a már említett áru jellegéből fakad – gyors értékváltozásából;

az információkat hasznosítók többsége a hagyományos információhordozók használatához, a könyvhöz és a folyóirathoz szokott, és nehezen tudja elfogadni az újat. Itt is érvényes a lenini tétel, mely szerint az emberi gondolkodás átalakulása a legidőigényesebb folyamat;

a korszerű információk használata is eltér a klasszikus információhordozóktól (a modern információszolgáltatás használatának elsajátíttatására a felhasználókat meg kell tanítani);

a nagy információs központok által közreadott szolgáltatások minősége még bőven hagy kívánni valót maga után;

az információáradat felett már rég elvesztettük az uralmat, s nagyon sokan már belefáradtak a két oldalú csatába (ld. *Az információrobbanásról* c. fejezetet);

a rohanó, felgyorsult élet, napjaink munkahelyi körülményei kevés lehetőséget biztosítanak bármely témában való elmélyedéshez. (Az otthoniak néha még kevesebbet.)

A fentiekből és a műszaki értelmiség nem megfelelő megbecsüléséből következik, hogy szakembereink egy része „elfelejtett” olvasni vagy nem szeret olvasni, aki pedig szeret (a fent említett körülmények ismeretében), azt nem hagyják (egy-két percnél tovább alig tud odafigyelni).

Nem egyszer saját szememmel láttam, hogy a nem olcsó szolgáltatások közé tartozó referálókartonokat borítékostól dobták a szemétkosárba, vagy jegyzetpapírként hasznosították őket. Igaz, itt nem is jutottak el az információgazdálkodásnak még a fogalmáig sem, csupán a „pénzgazdálkodásig”, amely népszerű tételként így emlegettetik: „Ha nem költjük el a pénzt, jövőre nem kapunk ennyit.” (Ezt a pocsékolást figyelve, néha úgy tűnik, mintha mi volnánk a világ leggazdagabb állama.) FUTALA TIBOR, a Magyar Könyvtárosok Egyesületének 1980. évi szombathelyi vándorgyűlésén erről – többek között – a következőket mondta:

„Különösen azokon a helyeken, ahol még nem jutottak el az adott vállalat, üzem, intézet mindenféle információs tevékenységének valamiféle integrálásához, folyik a hatalmasan megnőtt pénzügyi keretek formalista elköltése. Sok olyan üzem van, amelynek megfelelő informáltságához sokkal több 'pénz, paripa, fegyver' kívántatnék, mint amekkora a jelenlegi ráfordítás, de még több az olyan, ahol a jelenleginél kevesebb. A szakkönyvtári és szakirodalmi információs módszertani és koordinációs munka elmaradásában való felelősség nem kis mértékben éppen ebből a tényből tetszik ki.”

Az élő példák csak úgy hemzsegnek a szakirodalomban. HÉBERGER KÁROLY cikkei az információk kihasználatlanságát és a velük való „gazdaságtalan gazdálkodást” egyaránt kitűnően szemléltetik.

Csupán kettővel, toldanám meg a példák sorát, mindkettőt intézetünk életéből véve. Az egyik, amelyről már korábbi tanulmányomban is tettem említést, azok a szaktezauruszok, amelyek UNGVÁRY RUDOLF szerkesztésében láttak napvilágot. A nem mindennapi hatalmas munka után nem volt túl nagy az érdeklődés, pedig alkalmazásuk több szakterület könyvtárában is kimondottan hasznos és előnyös lett volna. A KG-INFORMATIK új R-55-ös számítógépénél is van lehetőség a használatra. Azoknak a száma, akik ezzel a lehetőséggel éltek és élnek, nagyon kevés.

Témánk taglalása közben már említést tettünk egy III. típusú vállalatról, amely önálló szakmai információs hálózatot épített ki. Most ennek a típusnak a továbbfejlődését vizsgáljuk, vagyis nyomon követjük azt, hogy mi történt e területen 1978-tól napjainkig.

3.2 Az online kapcsolatokról, azok előnyeiről és hátrányairól

A III. típusú vállalatok továbbfejlődése 3 irányban figyelhető meg:

a) A klasszikus értelemben kialakított belső szakmai információs rendszere mellett létrehozott egy adatbankot is. Ez az adatbank lehet hagyományos vagy számítógépes. A hagyományos (mint amilyen a bevezetőben a második példa is volt) cédulák ezreiből áll. Mindez a gyűjtemény csak akkor ér valamit a gyakorlati tájékoztatás számára, ha ott van a közelben az a – sajnos – kipuuszulófélben levő könyvtáros (pályakezdelem éveiben még ezt a szakembereszményt állították élénk példaképül), aki ezt az adatbankot létrehozta.

A második esetben az adatbankot egy számítógép képviseli. Ez a számítógép élhet önmagában, de élhet olyan módon is, hogy az adott intézeten belül különböző laboratóriumokban, helyiségekben terminálokat kötnek hozzá. Tehát az a) típus ilyen belső szakmai információs rendszert alakított ki. Példának – követendő példának – említjük a Magyar Tudományos Akadémia Központi Kémiai Kutató Intézetét, ahol NESZMÉLYI ANDRÁS vezetésével egy ilyen rendszer épült ki.

b) E típus esetében a könyvtárban van egy terminál, s ez valamelyik számítástechnikai intézet vagy központ nagy számítógépéhez kapcsolódik. Példának említjük a Kőbányai Gyógyszerárugyárt, amelynek terminálja az OMFB keretein belül működő Számítástechnikai Koordinációs Intézet (SZKI) számítógépéhez van hozzákapcsolva.

c) E típus az, amelyik hasonló adottságokkal rendelkezik, mint az a) és b) típus, de mindkettőtől

abban különbözik, hogy valamely nyugati adatbázis-szolgáltató központtal is összeköttetésben áll.

A c) típus azonban felvet néhány kérdést:

- igen drága, konvertibilis valutával kell érte fizetni;
- az előbbiekből következik, hogy a nyugati központtól konvertibilis valutánként csak a leglényegesebb kérdéseket fogjuk megkérdezni, azokat, amelyek feltétlenül szükségesek (az ipari kémekek már nem is kell hazánkba utazniuk);
- egy hidegháborús korszak idején kapcsolataink teljesen vagy részlegesen „meghibásodhatnak”.

Önmagában sok helyen még a számítógép sem hoz „megváltást”. Hiszen a számítógép csak az információt szolgáltatja – amely nem minden szakmában elég –, ám a kutatóknak magára a dokumentumra is szüksége van.

A számítógép nagyszerű dolog. Államunk erre a területre igen sok pénzt áldoz. Mint minden nagyszerű, sokat tudó, sokakat érintő szerkezet azonban nagy előnyöket és hátrányokat (veszélyeket) is hordozhat magában. Lehet vele élni és visszaélni. (Vö. VAJDA ERIK hozzászólása a IV. országos könyvtárügyi konferencia téziseihez a fejlesztés és a szabványosítás egyes kérdéseiben.)

Szeretnénk megkérdezni, hány ifjú mérnökjelöltünk tud ma logarléccel számolni, és öt-hat év múlva hány általános iskolás tudja megmondani, hogy mennyi 5×6 . Nem egy általános iskolással találkoztam, aki az általános iskolai számtanfeladatok megoldásához apuka vagy „saját” számítógépét (számológépét) és nem pedig a fejét használta.

3.3 Napjaink hagyományos és számítógépes témafigyelő szolgáltatásai

Az előbbi fejezetben áttekintettük, hogy mi történt az utóbbi években vállalati szinten. Most vegyük sorra az országos szinten történt fejleményeket.

Az OSZIR kiépítése továbbra is váratott magára, és az idő múlásával e „nagy koncepció” túlhaladottá is vált. 1980. október 22-én alakult meg a Szakirodalmi Információs Tanács*, amely megjelentette *A szakirodalmi információs rendszer fejlesztési koncepciója* c. tervezetét (Bp. 1980. december). Idézünk a dokumentum előszavából:

„A kutatás-fejlesztés (KF) információellátásának korszerűsítésére irányuló munkák tapasztalatai alapján az OMFB és a KSH vezetői arra a következtetésre jutottak, hogy a KF információs rendszer fejlesztését úgy lehet meggyorsítani és hatékonyabbá tenni, ha a rendszer két fő összetevőjére különálló, de kölcsönösen összehangolt koncepció kerül kidolgozásra és meg-

valósításra. Ennek következtében az 1979 áprilisában megjelent tanulmány felhasználásával egyrészt külön tervezet készült a KF információs rendszer (KF-IIR) létrehozására, másrészt kidolgozásra került az országos szakirodalmi információs rendszer (OSZIR) jelen fejlesztési koncepciója.”

Az utóbbi évek tapasztalatai azt bizonyítják, hogy a vállalati és országos szint között formai hasonlóság alakult ki. Ahány vállalat, annyi féle információs rendszer. Az 1979-ben napvilágot látott *Hazai szakirodalmi számítógépes információkereső szolgáltatások* c. OMFB tanulmány még csak 10 különféle (egymástól különálló) mágnesszalagos információs szolgáltatást regisztrált.* Ma már jóval többről tudunk, viszont van a felsoroltak között olyan is, amely időközben megszűnt létezni.

3.4 A témafigyelés mint információs szolgálat

Még a számítógépek megjelenése előtt szükségessé vált egy olyan információs szolgálat megszervezése, amely egy-egy előzetesen kijelölt konkrét területre leszűkítve, annak irodalmából szelektálva, és ha kell, akkor retrospektíven is tudja szolgáltatni a szóban forgó terület legújabb információit.

Ez a szolgáltatás a *témafigyelés*. A témafigyelés előnyeit már korábban kiválóan összefoglalta SZENTMIHÁLYI JÁNOS. (Ld. a bibliográfia 16. tételét, ezen belül a *Témafigyelés, témadokumentáció* c. fejezetet p. 59–61.)

Napjainkban a témafigyelő szolgáltatások két csoportra oszthatók, ún. a hagyományos vagy manuális, illetve a számítógépes témafigyelő szolgáltatásokra.

3.4.1 Hagományos témafigyelő szolgáltatások Magyarországon (a teljesség igénye nélkül)

OMIKK

3000 külföldi és hazai folyóirat, szabadalom, szabvány képezi annak a témafigyelésnek az alapját, amely 18 nyelvterületet ölel fel. A szolgálat közel 1000 téma állandó figyelését végzi. Ebben a számban még nem szerepelnek azok a témák, amelyek a különleges (egyedi) megrendelések tárgyai. A témákat több év óta rendszeresen figyelik, ebből következően retrospektív szolgáltatást is tudnak nyújtani. A témafigyelés spektruma állandóan változik. Új témák jelennek meg, régiek tűnnek el. A témafigyelést referáló kartonokon kapják kézhez a megrendelők. A szakosított referátumgyűjtemény formájában megjelenő „zöld füzetek” *Műszaki Lapszemle* cím alatt ismertek.

* Azóta az OMFB elnökének 102/1282. számú határozata értelmében Műszaki Információs Tanács (MIT) alakult – *A szerk.*

* 1981-ben megjelent átdolgozott, bővített kiadása a Tudományos–Műszaki Információ Szakkönyvtára c. sorozat 4. füzeteként – *A szerk.*

KG-INFORMATIK

A *Gépgyártástechnológiai célprogram* c. referátumgyűjtemény prospektusok és folyóiratcikkek alapján 13 gépészeti témát referál. (A referátumokon túl – külön kérésre – az eredeti dokumentum másolata vagy magyar nyelvű fordítása is megkapható a szolgáltatás keretében.) A hagyományos témafigyelő szolgáltatások közül a következőket kell megemlíteni: gép- és gépi berendezés ipar, közlekedési ipar, műszeripar, villamos gépek és gépi berendezések, valamint ugyanezen iparágak számára kiadott vezetői gyorstájékoztatók.

A kohászat területén kb. 60 féle témafigyelésen alapuló ábrás referátumgyűjteményt készít a KG-INFORMATIK cégirodalmi források alapján, de emellett hagyományos témafigyeléseket is végez a vaskohászat, színesfémkohászat, alumíniumkohászat, öntészet stb. területén.

1973 óta 64 országról készít országtanulmányokat, amelyeket rendszeresen átdolgoz a beérkező újabb információk alapján. Említésre méltók a mikroprocesszorok és a programozható logikai vezérlések gyakorlati alkalmazásának megvalósításához nyújtott témafigyelő szolgáltatások. Szólnunk kell még az *Ésszerű anyagtakarékosság az iparban* c. gyorstájékoztatóról is. Mindezekbe a szolgáltatásokba a NTMIR anyagai is beépülnek.

A nem hagyományos dokumentumokat 200 témában ETO számok szerint (tárgykörönként) dolgozzák fel a kohászat, a gépipar és a villamosipar területén. A referálás alapját a bel- és külföldi ágazati szaklapokon túl a kereskedelmi forgalomba nem kerülő, ill. nehezen hozzáférhető magyar- és külföldi művek, valamint a konferencia-anyagok képezik. A szolgáltatás 1982-től – az új műszaki trendeknek megfelelően – új témákkal bővül.

VIZDOK

A VIZDOK által végzett témafigyelés a kutatáshoz és a műszaki fejlesztéshez nyújt rendszeres tájékoztatást az igényelt téma újonnan megjelent szakirodalmáról.

A *Vízügyi Figyelő* c. referálólap kéthavonként lát napvilágot. A hazai és külföldi folyóiratokban megjelenő vízügyi témákat tárgyaló cikkek, tanulmányok annotált címleírásait tematikai bontásban teszi közzé. A lap tudósít még az új gyártmányokról és eljárásokról, valamint a kutatási eredményekről. Közli a legfrissebben elkészült fordítások jegyzékét is.

A VIZDOK által kiadott országismertető a külföldi munkavállalások előkészítéséhez nyújtanak tájékoztatást egy-egy ország általános ismertetése, valamint vízgazdálkodása helyzetének bemutatása által.

A hagyományos témafigyelés előnyeiről már tettünk említést, azonban adósak maradtunk hátrányaival:

1. Felgyorsult világunkban ez is elavultnak, lassúnak tűnik. (Több nagyvállalat központi műszaki könyvtárban – III. típus – mondták el, hogy az utóbbi években

azért mondták le a témafigyeléseket, mert amikor megkapják őket, házilagosan már régen túl vannak ugyanazon irodalom referálásán.)

2. A referált anyagok között nem egy a két-három éves forrás.

3. Nagyon sok a téves információ. Előfordult olyan is, hogy a kézhez kapott referálókartonokból egyet sem tudtak használni. (Mindez abból következik, hogy az egyszerre több témát is figyelő dokumentátor, könyvtáros nem lehet mindenhol a szakterület legjobb ismerője, s ezért akaratlanul is olykor használhatatlan anyagot, helyesebben szólva „túlhaladott, hamarabb megismert anyagot” továbbít.)

Az elmondottakból következik, hogy modernebb, gyorsabb információs szolgáltatásokra volt – és van – szükség. Ezeket az új szolgáltatásokat azért is mutatjuk be, mert az a tapasztalatunk, hogy egyiküket-másikat nagyon sok helyen még „nevükben” sem ismerik. (A lényegét összefoglalni kívánó bemutatás a szolgáltatásokat nyújtó intézmények ismertetői alapján történik.)

3.42 Számítógépes szakirodalmi információszolgáltatások

Az OMIKK TIGIT-szolgálata (Témára Irányuló Gépi Információterjesztés)

Négy információs rendszerrel áll kapcsolatban. A *Nemzetközi Nukleáris Információs Rendszer (INIS)* a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség adatbázisa; évente kb. 75 ezer információval növekszik. Az új kutatási eredményekről havonta nyújt tájékoztatást – többek között – a következő területekről: atomenergia békés célú felhasználása, atomfizika, nukleáris biológia és kémia, radioaktív hulladékok, sugárszennyezés és védelem. 1975-ig visszamenőleg retrospektív szolgáltatás is lehetséges.

A *Nemzetközi Tájékoztató Szolgáltatás Fizikusoknak és Mérnököknek (INSPEC)* az Angol Villamosmérnökök Egyesületének adatbázisa; évente kb. 150 ezer információval bővül. Kéthetente nyújt tájékoztatást a fizikáról és határterületeiről, havonta – többek között – az automatizálás, az irányítástechnika, a mérés- és műszer-technika, a számítástechnika területéről.

A harmadik információs rendszer a *Mágnesszalagos Mérnöki Adatbázis (COMPENDEX)*. Ez az Engineering Index Inc. (USA) évente mintegy 90 ezer szakirodalmi információval bővülő adatbázisa, amely a mérnöki tudományok teljes körét magában foglalja (40 témakör). Többek között említendő a következő szakterületek: aerodinamika, anyagmozgatás, bőripar, energetika, faipar, járműgyártás, mélyépítés, szállítás, vegyipari technológia, vízügy.

A negyedik információs rendszer az NTMIR keretében létrehozott *Publikált Dokumentumok Nemzetközi*

Információs Rendszere (MISZOD).* A kiépítés alatt álló mágnesszalagos adatbázis (jelenleg egy millió adatot tartalmaz) arra törekszik, hogy a világ teljes tudományos-műszaki irodalmát feltárja. A dokumentum címét eredeti nyelven, a tárgyszavakat és osztályozási jelzeteiket, a bibliográfiai adatokat orosz nyelven tárja fel a rendszer. Néhány szakterület adatbázisa referátumokkal is el van látva. Többek között az alábbi szakterületekről ad információkat: automatika, félvezetők, optoelektronikai eszközök, vezetékes híradástechnika. Előkészületben levő mágnesszalagos szolgáltatások: bányászat, biológia, fizika, kémia és kémiai technológia, kohászat és hegesztés.

Akik a TIGIT-szolgáltatást használat közben akarják megismerni, azoknak az OMIKK három hónapon keresztül ingyenes próbaszolgáltatást biztosít.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Informatikai és Tudományelemzési Kutatási Főosztályának (ITKF) Heti Gépi Szakirodalomfigyelő Szolgáltatása

Az információs szolgáltatás a philadelphiai Institute for Scientific Information (ISI) *Science Citation Index (SCI)* adatbázisának igénybevitelével történik. A szolgáltatásról BUJDOSÓ ERNŐ *Az ISI szakirodalmi információs rendszerei az MTA könyvtárában* címmel írt összefoglaló tanulmányt a *Könyvtári Figyelőben* (26. évf. 1980. 6. sz. p. 581-595).

Az SCI adatbázisának alapját 3800 jelentősebb természettudományos folyóirat és kb. 1400 többszerzős könyv feldolgozása képezi. A Heti Gépi Szakirodalomfigyelő Szolgálat hetente 10 ezer új publikáció közül válogat. A rendszer járulékos eleme az, hogy feldolgozásra kerülnek benne a bibliográfiai hivatkozások is.

Szolgáltatástípusok:

- **Folyóirat-tartalomjegyzék figyelés.** Nagy előnye, hogy általában a folyóiratok Magyarországra való érkezése előtt tájékoztatja a felhasználókat a figyelt lapokban megjelenő közleményekről. Itt a természettudományokat kb. 3700 folyóirat, a társadalomtudományokat 11 folyóirat képviseli.
- **Témafigyelés I. – ASCATOPICS.** Az információkeresés számítógépes keresőprofilok segítségével történik. A szolgáltatás elsősorban a nagy, átfogó tématerületek szakirodalmának figyelemmel kísérésére használható. A természettudományokat 300, a társadalomtudományokat 30 téma képviseli.
- **Témafigyelés II. – ASCA.** Keretében az ITKF munkatársai a felhasználó által megadott információk igényeknek kielégítésére készítenek keresőprofilokat. E szolgáltatás előnye, hogy a profil a felhasználó igénye szerint alakítható és bármikor módosítható.

* Az ezen adatbázisból történő TIGIT-szolgáltatás még kísérleti stádiumban van – *A szerk.*

- **Publikációs tevékenység, idézettség-figyelés.** Egy adott szerző vagy intézmény tudományos tevékenységének figyelemmel kísérésére ad lehetőséget. Ezenkívül figyelemmel kísérhető még
  - valamely szerző tudományos tevékenységének nemzetközi visszhangja, valamint
  - egy tudományos publikáció nemzetközi visszhangja is.

A KG-INFORMATIK

Szabadalmi Információs Szolgáltatása

A KG-INFORMATIK az Országos Találmányi Hivatal megbízásából *OTH-KG-INFORMATIK Szabadalmi Információs Szolgáltatás* néven a nemzetközi együttműködés eredményeire támaszkodva olyan szabadalmi adatbankkal rendelkezik, amelyből számítógépes feldolgozással képes a legújabb hazai és külföldi szabadalmi dokumentumok alapvető bibliográfiai adatait feldolgozott formában a megrendelők részére gyorsan, megbízhatóan és gazdaságosan szolgáltatni.

Ezen adatbankra épülve valósítja meg a szabadalmak folyamatos figyelését is. Ez a témafigyelés az NSZO jelzetekre épül. A szolgáltatás kibővítése 1982 második félévére várható, amikor 1976-ig visszamenőleg a retrospektív kutatás lehetségessé válik. Ez a retrospektív keresés 3 szempont szerint történhet: NSZO jelzetek, vállalatok és szabadalomcsaládok szerint.

4. Az előttünk álló évek

„Magyarán szólva: ki kell tűzni világosan a célokat, meg kell jelölni az utat és azt kell mondani, hogy aki erre jön, az ilyen és ilyen támogatást élvez, aki nem erre tart, az magára marad. Központi elveket központi pénzekkel lehet érvényre juttatni, ... Ha nem így cselekszünk, akkor nyögés lesz a haladás helyett ...”

ZSIDAI JÓZSEF figyelemre méltó cikkének fent idézett zárómondatai 1980 júniusában láttak napvilágot a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* hasábjain.

A társadalom és az egyén életében egyaránt döntő fontosságú annak a megítélése, hogy egy meglátás meddig vihető véghez és melyik az a pont, ahonnan az már illúzió, álomkép. Történelmünknek – sajnos – voltak olyan korszakai, amikor az életbenmaradás természetes ösztöne úgy kívánta, hogy a morzsákat is sokra becsüljük. Ma nem ilyen világot élünk, és reméljük, hogy többé sohasem lesz olyan. De: elfelejtkeztünk arról (és sok minden másról is), hogy volt ilyen korszakunk és elfelejtkeztünk a morzsákról. Pedig azok ma is megvannak. Szinte köznapi szólássá vált „a mi gazdasági helyzetünk”-re való hivatkozás. Kétségtelenül vannak gazdasági problémáink, de ma melyik államnak nincsenek, legyen az nálunk fejlettebb, vagy kevésbé fejlett, legyen az szocialista vagy tőkés.

Induljunk ki abból a hipotézisből, hogy jelenleg helyzetünk, körülményeink hosszabb ideig változatlanok maradnak. A körülmények mindig meghatározók. Éppen ilyen körülmények között kell megtalálni mindazokat a lehetőségeket, amelyek a legnagyobb eredményeket biztosítják.

Az I. típusú könyvtárainkat megfelelő módszertani munkával „ki kell emelni a mély süllyedésükből” (igen nehéz feladat lesz), a II. típusú szakkönyvtárak kiemelkedő értékűvé fejleszthetők. Nem szabad elfelejtenünk arról, hogy ezek között sok olyan van, amely évek hosszú során hangyaszorgalommal hozta létre saját szakterülete dokumentumainak koncentrátumát. Ilyen a Budapesti Vegyipari Gépgyár Szétválasztástechnikai Gépfejlesztési Iroda (BVG SZGI) Műszaki Könyvtára a centrifuga témában, a DANUVIA Központi Szerszám- és Készülékgyár Műszaki Könyvtára a hidraulika témában, valamint több kutató- és fejlesztő intézet könyvtára. Ezt a típust fokozatosan a III. típusúvá kellene fejleszteni.

Számítógépeink ma még távolról sem kihasználtak. Sok – hasonló területen dolgozó gép – egymástól függetlenül működik. A számítógépek vételárai nagyon magasak. Ebből következik az, hogy az azokkal nyújtott szolgáltatások árai is nagy összeget igényelnek. Kevés vállalat rendelkezik ma annyi pénzzel, hogy egy-egy gépőrára tizennégyezer forintot (vagy ennél is magasabb összeget) tudjon áldozni. Következésképpen a méregdrága számítógépek nem kis része kihasználatlan, akár a nagy központi számítógépekről, akár a vállalatok által vásároltakról van szó. Vidéken pl. többen vásároltak számítógépeket akkor is, ha a megyeszékhelyeken a KSH fennhatósága alatt dinamikusan fejlődő Szervezési és Ügyviteli Vállalat (SZÜV) számítógépei – jó szakembergárdával rendelkezvén – minden munkát el tudnak vállalni és végezni. A kihasználatlanság pedig többszörös és többoldalú kárt jelent a népgazdaságunknak. Tehát csökkenteni, kedvezményessé kellene tenni a számítógépek használati díjait, a vállalatok információgazdálkodási keretét ezzel párhuzamosan pedig növelni kellene. A világon működő légitársaságok közül csupán három nem ráfizetéses. Ennek ellenére a többi légitársaság sem szűnt meg, mert jól tudják, hogy az ugyancsak méregdrága repülőgépek hangárban tartása sokkal többbe kerül, mint csökkent utaslétszámmal való járatásuk.

Az elmúlt években és napjainkban is a szókimondás korszakát éltük, éljük. Megmondtuk, leírtuk, leközlöttük, hallhatták, láthatták, olvashatták. Ideje azonban, hogy cselekedjünk is, mert a felgyorsult idővel a fogalmak is gyorsan változnak, és könnyen előfordulhat, hogy az, amit tegnapelőtt kimondtunk, holnaputánra már legfeljebb csak a történészek „vadászterülete” lesz. Szolgáltatásainkban olyan *gyorsaságra* kell törekednünk, amely a *minőséggel* párosul. S ebben a két dologban mindörökké következetesnek kell(ene) maradnunk.

Nagy nyomdánk leterheltségének következménye, hogy nagyon sok értékes hazai dokumentum lát napvilágot házi nyomdákban, kis példányszámban, és ezek nem kerülnek be könyvtárai forgalomba sem. Következik ez abból is, hogy időközben több ezer kis tudományág alakult ki, s a nagy példányszámú nyomtatás egyébként is ráfizetéses lenne. A jövőben nagy hangsúlyt kell fektetni ezeknek a dokumentumoknak a begyűjtésére, azaz a nem hagyományos dokumentumokra. Vonatkozik ez – mégpedig nem utolsósorban – a szabadalmakra, a szabványokra, a kereskedelmi információkra is. Saját érdekünkben a köteletpéldány-törvénynek is nagyobb érvényt kellene szerezni!

*

Merítsük le tehát és újból merítsük le a hálót (mint ahogy azt KÁDÁR JÁNOS egyik példabeszédében a japán halászok tették), mert ma is nagyon igazak SZÉCHENYI szavai: „a’ magyar nem bírja magát olly jól, mint körülményei engednék”.

Bibliográfia

1. ALKONYI István: Egy elképzelt vállalati műszaki információs központ elméleti modellje = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 28. köt. 10. sz. 1981. p. 409–419.
2. ALKONYI István: Szerszámgyépipari kis- vagy középvállalat műszaki könyvtári modellje (szervezete, működése), beleértve a működési feltételeket és a szükséges kézikönyvtári állományt is. Tématanulmány. Kézirat. Bp. KG-INFORMATIK. 1981. 69 p.
3. BERKE Barnabásné–CZIEGLER Mária: A szakkönyvtár-ügy és szakirodalmi információ kérdései a Magyar Könyvtárosok Egyesületének szombathelyi vándorgyűlésén = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 27. köt. 10. sz. 1980. p. 419–423.
4. DÁCZER Éva: Újabb fejlemények a kongresszusi kiadványok körül = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 27. köt. 10. sz. 1980. p. 401–409.
5. DÜZS János: A vállalat információs rendszere és tevékenysége. Bp. Közgazdasági és Jogi K. 1970. 295 p.
6. FISCHER Herbert: A műszaki könyv helye és funkciója az információs rendszerben = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 26. köt. 12. sz. 1979. p. 517–521.
7. HÉBERGER Károly: A szakirodalom használata nem kielégítő = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 26. köt. 12. sz. 1979. p. 513–515.
8. HÉBERGER Károly: Az információk fokozott hasznosítása gazdasági és műszaki fejlődésünk kulcskérdése = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 28. köt. 10. sz. 1981. p. 430–432.
9. LÁZÁR Péter: A műszaki információ napjainkban = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 26. köt. 12. sz. 1979. p. 505–511.
10. LIPÓT József: Public relations a gyakorlatban = Bp. Közgazdasági és Jogi K. 1968. 306 p.

11. Múltról és jövőről – jelenidőben. Beszélgetés Lázár Péterrel = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 27. köt. 9. sz. 1980. p. 349–357.
12. A Science Citation Indexről = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 26. köt. 2. sz. 1979. p. 45–64.
13. SZÁNTÓ Péter: Számítógépes információs hálózatok az USA-ban = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 26. köt. 7–8. sz. 1979. p. 305–324.
14. SZÁVA-KOVÁTS Endre: A szakirodalom avulási sebességének „felezési idő”-je. Bp. 1975. 319 p.
15. SZENTMIHÁLYI János: Szakirodalmi tájékoztatás. Dokumentáció. (Kiegészítés Kőhalmi Béla: Bibliográfia II. c. jegyzetéhez.) Kézirat. 5. kiad. Bp. Tankönyvkiadó. 1974. 100 p.
16. SZILÁGYINÉ CSECS Mária: A szelektív információterjesztésről = Orvosi Könyvtáros, 19. köt. 2. sz. 1979. p. 95–102.
17. TEVELI Mihályné: Az OMKDK témafigyelő szolgáltatásának jellemzői és haszna egy iparvállalati könyvtár nézőpontjából = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 27. köt. 5. sz. 1980. p. 183–189.
18. VAJDA Erik: Hozzászólás a IV. Országos Könyvtárügyi Konferencia téziseihez a fejlesztés és a szabványosítás egyes kérdéseiben = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 28. köt. 10. sz. 1981. p. 433–436.
19. ZSIDAI József: A kooperáció és koordináció időszzerűsége a műszaki információ területen = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 27. köt. 6. sz. 1980. p. 221–227.

ALKONYI István: Gondolatok az információgazdálkodásról

A szerző a tanulmány első részében a magyarországi vállalati műszaki könyvtárak információgazdálkodása elmúlt tíz évének összefoglalására tesz kísérletet. Ezt követően a jelenlegi állapotokat tárgyalja, nevezetesen ismerteti a működő számítógépes információszolgáltatásokat és kritika tárgyává teszi a számítógépek elégtelen kihasználtságát. Végül a már meglévő, de kihasználatlan lehetőségek kiaknázását sürgeti.

* * *

ALKONYI, I.: On the economies of information

In the first part of the study the author attempts to summarize the past ten years of information management and policies at the level of industrial technical libraries in Hungary. Further, considering the present situation, he describes the computerised information services in Hungary and points out with criticism the inadequate utilization of computers. Accordingly, he calls for a more effective use of the available resources.

* * *

АЛКОНИ, И.: Размышления об информационных службах

Автор в первой части статьи делает попытку подытожить опыт последних десяти лет информационной работы технических библиотек венгерских предприятий. После этого рассматривается их настоящее состояние, а именно, оказываемые ими услуги на основе вычислительной техники и критикует недостаточное использование ЭВМ. В заключение автор указывает на необходимость вскрытия имеющихся, но еще неиспользованных возможностей.

* * *

ALKONYI, I.: Gedanken über die Informationswirtschaft

Im ersten Teil seiner Arbeit versucht Verfasser, die letzten zehn Jahre der Informationswirtschaft in den technischen Bibliotheken der ungarischen Betriebe zusammenfassend zu bewerten. In der Besprechung des gegenwärtigen Standes behandelt er auch die rechnergestützten Informationsdienste und kritisiert die ungenügende Auslastung der Rechenanlagen. Abschliessend urgiert er eine bessere Ausnutzung der vorhandenen Möglichkeiten.

* * *